

Federico García Lorca

Ha elmúlik öt év

Az Idő legendája

Federico
García
Lorca

Ha elmúlik öt év

Az Idő legendája

SZEREPLŐK

Fiatalember

Dér Zsolt

Öregember

Elek Ferenc

Első barát, Harmadik kártyás

Bányai Kelemen Barna

Második barát, Második kártyás

Kovács Lehel

Gépírólány

Pálmai Anna

Halott kisfiú

Zsámbéki Jakab

Döglött macska

Tóth Anita m.v.

Bohóc, Inas

Dankó István

Menyasszony

Gombó Viola e.h.

Rögbijátékos, Első kártyás

Rohonyi Barnabás e.h.

Szolgálo, Lány, Cseléd

Tóth Zsófia e.h.

Sárga maszk, A menyasszony apja

Fullajtár Andrea

Próbababa

Jordán Adél

Harlekin

Lestyán Attila m.v.

ALKOTÓK

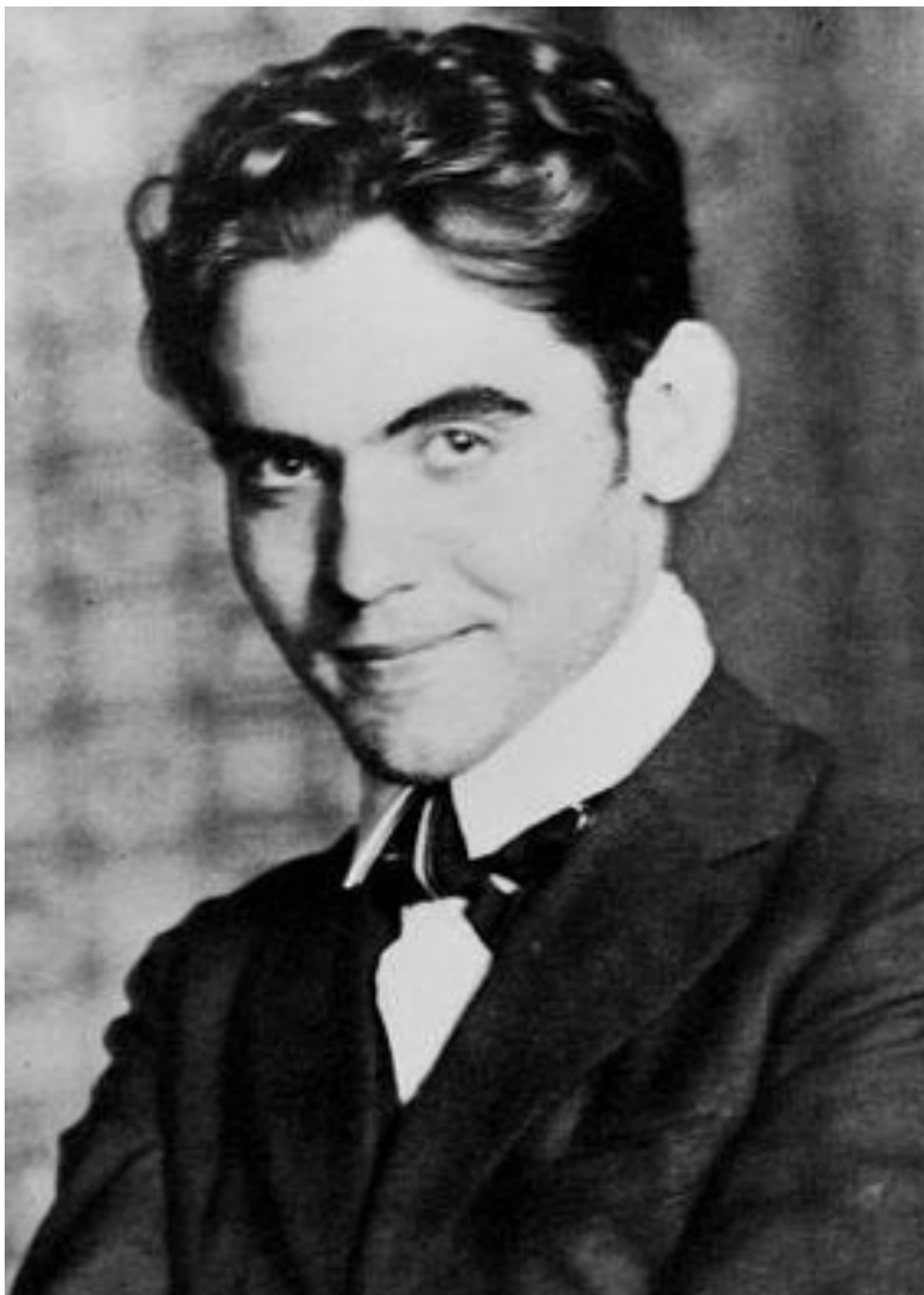
Díszlet: **Khell Csörsz**, jelmez: **Szakács Györgyi**,
világítástervező: **Bányai Tamás**, videó: **Török Marcell**,
zene: **Dargay Marcell**, súgó: **Fejes Vera**, ügyelő: **Héricsz Anna**,
dramaturg: **Litvai Nelli**, asszisztens: **Tiwald György**

Fordította:
Imreh
András

RENDEZŐ
Zsámbéki
Gábor

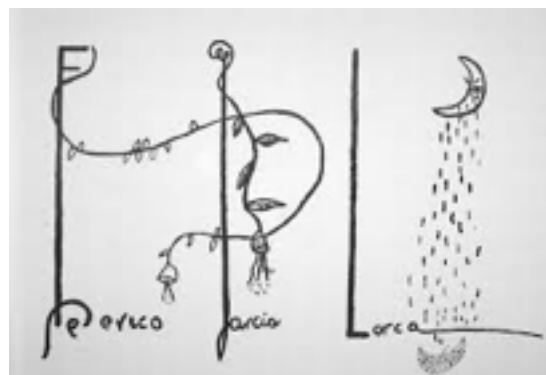
BEMUTATÓ
2019. 05. 18.

„Amikor valamilyen társaságban megjelent, az ott lévő emberek arcán, bármennyire érzéketlenek vagy közönyösek voltak is a költészet iránt, átsuhant az a tétova öröm, amely megpezsdíti a tárgyakat és az embereket.”

(Luis Cernuda)

Federico García Lorca: **Az emberivé váló költészet** (részlet)

Mindig a színház volt a hivatásom. Életem számtalan óráját szenteltem a drámának. Bizonyos értelemben egyéni elképzelésem van róla, mely szemben áll az általános felfogással. A dráma a könyvből kilépő és emberivé változó költészet. Emberivé válik, beszél és kiabál, sír és kétségbeesik. A színpadi alakoknak a költészet ruhájában kell megjeleníteniük, de úgy, hogy a csontjukat és a vérüket is látni lehessen. Oly embernek kell lenniük, oly velőtrázóan tragikusnak és oly erősen az élethez és saját jellemükhöz kötötnnek, hogy elárulják önmagukat, hogy maguk érzékeljék szenvedéseiket, és szerelemmel vagy undorral teli szavaik minden bátorsága az ajkukra toluljon. A mai szerzők kézen fogva vezetik színpadra a szerepeket, hogy azok ott éljenek tovább. Ez így nem folytatódhat. Figuráik üresen konganak. Mellényükön át csak egy megállt órát, hamis csontot vagy a padlásokon található macskapiszkoz látni. Ma Spanyolországban a színpadi szerzők és színészek nagy többsége a középső zónát foglalja el. Aki drámát ír, az első emeleti erkélynek dolgozik, nem elégíti ki a földszinti zsöllyék egy részét és a kakasülőt. A legszomorúbb dolog a világon az első emeleti erkélynek írni. Az a közönség, amely azért jár színházba, hogy lásson valamit, csatlakozik, a szűz közönség pedig, az ártatlan közönség – vagyis a nép – nem érti, miként beszélhetnek a színpadon olyan dolgokról, amiket ők már a szomszédjuk udvarában is unnak. Ez részben a színészek hibája is. Nem azért, mert rossz emberek; de... „Ide hallgasson, Ikszecském (itt egy színpadi szerző neve hangzik el), azt akarom, hogy olyan darabot írjon nekem, amelyben én... önmagamot játszom. Igen, igen, én ezt meg azt akarom csinálni. Tavasz kosztümben akarok a színpadra lépni. Szeretném, ha 23 éves lehetnék. Ne felejtse el!” Így nem lehet drámát írni. Így csak egy ifjú hölgyet és egy bonvivánt lehet érelneszesedésükkel együtt is az idők végtelenségéig fiatalítani.

Én a színházban határozott utat követtem. Első darabjaim bemutathatatlanok. Most azt hiszem, hogy az egyiket, az *Öt év múltán*-t¹, az Anfistora Klubban be fogják mutatni. E lehetetlen darabokban rejlik igazi célom. De hogy megmutassam, mit érek az irodalomban, és jogot szerezzek arra, hogy becsüljenek, mást is írok. Akkor írok, amikor kedvem van hozzá. Nem tartozom az olyan szerzők közé, akik a „minden évben egy művecske” elvét vallják.

(András László fordítása)

[1] Ez András László első változata a darab címére, Összes műveinek II. kötetében már *Öt év múlva* címmel jelent meg.

Federico García Lorca: A színházról

(részlet)

A színház az egyik legkifejezőbb és leghasznosabb eszköz egy ország építésére. Légsúlymérő, amely egy ország nagyságát vagy hanyatlását jelzi. A finom érzékenységű és minden ágában – a tragédiától a bohózatig – jól irányított színház néhány év alatt képes megváltoztatni egy nép fogékonyságát. Ám a lezüllesztett színház, ahol Pegazus szárnyait patái helyettesítik, egy egész nemzetet tud közönségessé tenni és elaltatni.

A színház a nevetés és a sírás iskolája. Szabad ítélőszék, ahol az emberek ósdi és téves erkölcsi tételeket tehetnek nyilvánvalóvá, ám élő példákkal állíthatják a nézők elé az emberi szív és az érzelmek örök normáit.

Az a nép, amely nem támogatja és fejleszti színházát, ha még nem halott is, haldoklik. És ugyanígy, annak a színháznak, amely – akár kacagtatva, akár megírkatva – nem veszi át népe szívének társadalmi, történelmi lüktetését, amely nem fejezi ki népe drámáját, tájainak és szellemének valódi színeit – nincs joga színháznak neveznie magát; az inkább játéktér vagy olyan hely, ahol azt a szörnyű dolgot művelik, amit úgy hívnak „időtöltés”. Nem célok senkire, és senkit sem akarok megbántani; most nem az élő valóságról beszélek, hanem az előttünk álló megoldatlan problémáról.

[...]

A közönséget lehet nevelni – közönséget mondok és nem népet – lehet nevelni, mert évekkel ezelőtt hallottam kifütyülni Debussyt és Ravelt, és később jelen voltam azokon az ujjongó ünnepléseken, amelyekkel egy népi közönség fogadta az azelőtt visszautasított műveket. Ezeket a szerzőket az átlagos közönségnél nagyobb tekintélyű, magas kritérium fogadtatta el, csakúgy, mint Wedekindet Németországban, Pirandellót Olaszországban és annyi mást.

Szükség van arra, hogy a színház javára és a színház tolmácsolójának dicsősége és rangja kedvéért megtegyük ezt. Meg kell őrizni magatartásunk méltóságát, és biztosak lehetünk abban, hogy az

erre áldozott fáradság bőségesen megtérül. Ha ezt nem tesszük, remeghetünk a félelemtől a díszletek mögött, és közben megöljük a képzeletet, a fantáziát és a színház gráciáját, a színházét, amely mindig, mindig művészet és kiemelkedő művészet lesz még akkor is, ha voltak olyan korok, amelyekben művészetnek hívtak mindent, ami tetszett, hogy ezzel lealacsonyítsák légkörét, elpusztítsák a költészetet, és a színházat zsványok és zsebmetszők tanyájává tegyék.

(András László fordítása)

García Lorca az általa alapított egyetemi színház, a La Barraca plakátja előtt

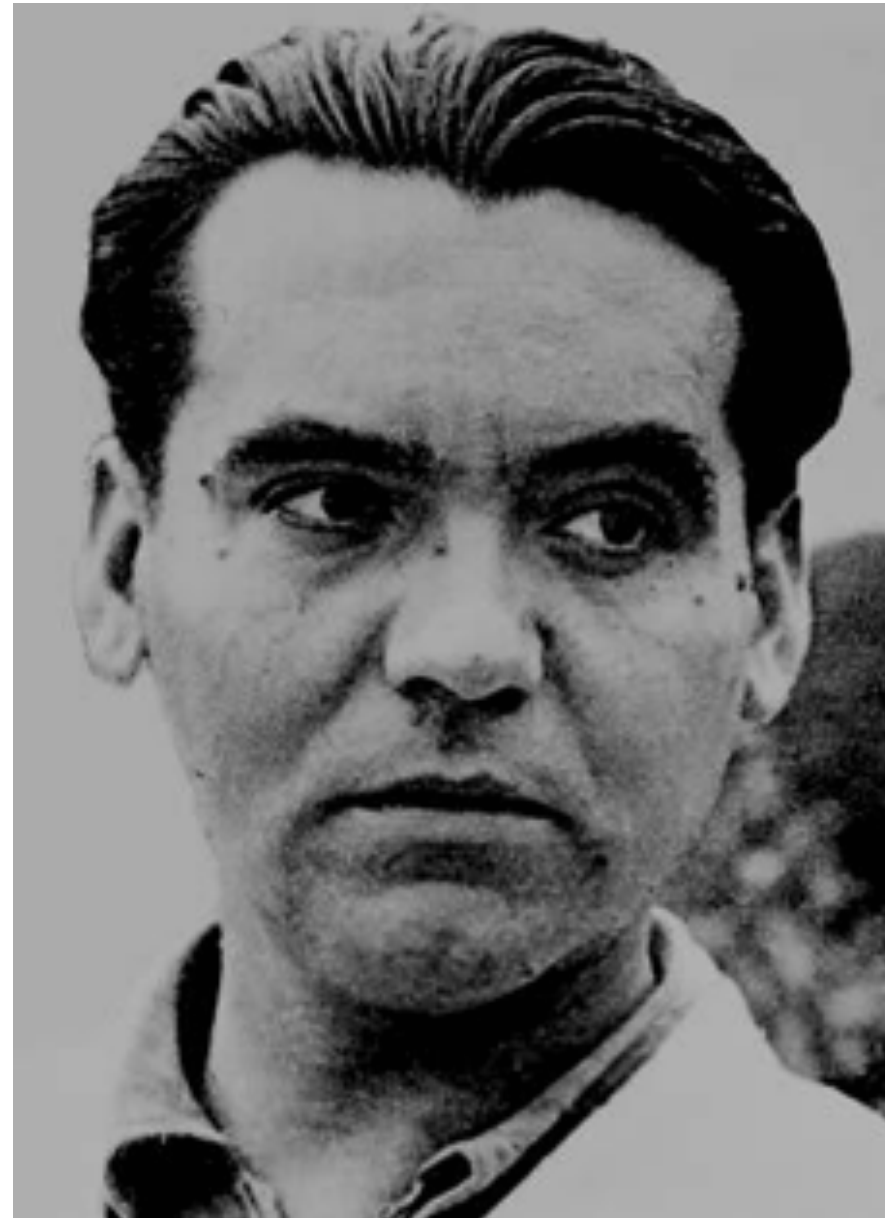
1931. augusztus 19. – 1936. augusztus 19.

Egy alkotást, legyen az irodalmi, szépművészeti, építészeti vagy más, ember alkotta jelentős mű, alkotója életének ahhoz a korszakához szokás kötni, amelyben született. A *Ha elmúlik öt évről* mégsem a harminchárom éves García Lorca életének akkori pillanatai jutnak először az eszünkbe, hanem a halála. A meggyilkolása, a kivégzése.

Az eredeti kéziraton a mű befejezésének pontos dátuma olvasható: 1931. augusztus 19. García Lorcát öt év múlva a Granada közeli, Viznar és Alfacar közötti úton agyonlőtték, halálának hivatalosan elfogadott napja augusztus 19.-e. Lehet-e véletlen az ilyen egybeesés? Vagy az akkori ultranacionalisták, a Falange gyilkosai között olyan is akadt, aki a fegyverét García Lorcára irányítva kaján vigyorral gondolt a *Ha elmúlik öt év* befejezésének dátumára? Valószínűleg nem így volt, de akkor hogyan lehetséges ez az egybeesés? Erre nincs válasz, mint ahogy García Lorca meggyilkolásának körülményei sem tisztázódtak évtizedeken keresztül. Franco tábornok még be sem vonult csapataival az országba, már egymást ölték köztársaságpártiak, kommunisták, szocialisták, királypártiak – utóbbiakból két irányzat is volt –, anarchisták, ultranacionalisták. Az utcákon fegyverrel mászkálók a szembejövőt fürkészték, és ha gyanús volt, ha más párt, csoport hívójének hitték – lőttek.

García Lorca halálát, kivégzését, éveken át tagadták a hatóságok, annak ellenére, hogy az akkori Nemzetközi PEN Club, számos író, neves értelmiségi emelt szót annak érdekében, hogy kiderüljön az igazság. Maradt a szóbeszéd, a García Lorcába golyót röpítő kivégzők kocsmai dicsekvése: „Azt a kerekfejűt szarrá lőttük. Komcsi volt és buzi.” – így fordíthatnánk le mai szavakra.

García Lorca nem tartozott egyetlen párthoz, csoporthoz sem, de valóban baloldali érzelmű volt. És valóban homoszexuális volt. Három nagy szerelmének (Salvador Dalí, Emilio Aladrén, Rafael Rodríguez Rapún) emlékét dokumentumok, fotók őrzik.

Miért ölték meg García Lorcát?

Luis Buñuel filmrendező az 1982-ben írt *Utolsó leheletem* című, magyarul 1989-ben megjelent könyvében ír a költő haláláról.

Luis Buñuel: Utolsó leheletem

(részlet)

Nemigen tudtunk festészettel meg költészettel foglalkozni, hiszen éreztük, hogy közeleg a vihar. García Lorca – akit meglehetősen hidegen hagyott a politika – négy nappal Franco partraszállása előtt egyszer csak elhatározta, hogy visszamegy Granadába, a szülővárosába. Megpróbáltam lebeszélni róla.

– Borzalmas dolgok vannak készülőben, Federico – mondtam. – Maradj itt! Sokkal nagyobb biztonságban vagy Madridban. Más barátaink is a lelkére beszéltek, mindhiába. Szorongott és rettegett, de nekivágott az útnak.

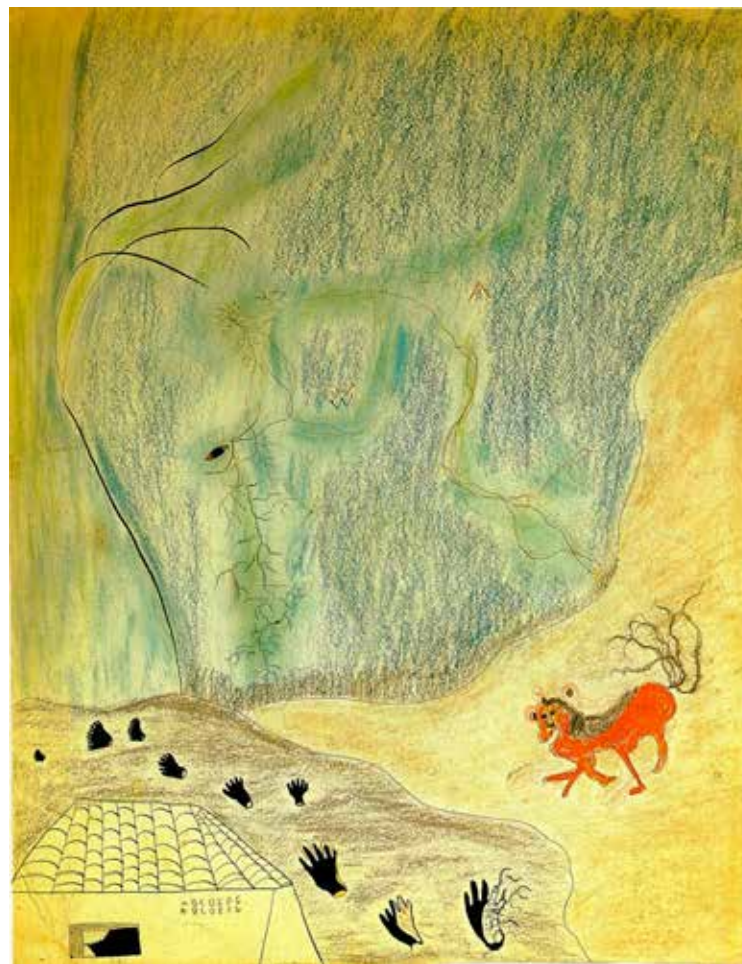
A halálhíre rettenetes sokk volt mindannyiunknak. Federicót mindenki más elé helyezem, akivel valaha is találkoztam. Nem a darabjai, nem is a költészete miatt. Ő maga, az ember volt remekmű. Hozzá csak hasonlót is nehezen tudok elképzelni. Ha a zongorához ült és utánozta Chopint, vagy pantomimet, kisebb színdarabot rögtönzött, ellenállhatatlan volt. Ha felolvasott, a szöveg nem is számított: a szépség bukkant elő az ajkai közül. Áradt belőle a szenvedély, az öröm, a fiatalság. Olyan volt, mint a láng. Amikor a Diákokotthonban találkoztam vele, én amolyan faragatlan, vidéki dalia voltam. Barátságunk erejével átalakított, egy másik világot is megismerttetett velem. Elmondhatatlanul sokat köszönhetek neki.

Sosem találták meg földi maradványait. Haláláról legendák születtek, és Dalí – eléggé alávaló módon – homoszexuálisok közötti leszámolásról beszélt: ez hazugság. Federico azért halt meg, mert költő volt. Akkoriban a másik oldalról folyton azt kiabálták: „Halál az értelmiségre!”

Granadában a Falange egy tagjánál, Rosales költőnél bujkált, akinek a családja jóban volt az ő családjával. Azt hitte, ott biztonságban van. Egy éjjel férfiak (hogymelyik táborba tartozók? – mind egy) jöttek érte, egy bizonyos Alonso vezetésével, és felrakták egy teherautóra egy pár munkás mellé.

Federico nagyon félt a szenvedéstől és a haláltól. El tudom képzelni, hogy mit érzett azon az éjszakán a teherautóban, amely az olajfaliget felé vitte, ahol megölték. Gyakran gondolkodom arra a pillanatra.

(Xantus Judit fordítása)

A legendás állat
ólálkodik egy ház
körül, 1929-1930

A kérdésre – miért ölték meg García Lorcát? – az 1944-ben Abdán kivégzett Radnóti Miklós is kereste a választ, és meg is adta 1937-ben írt, Federico García Lorca című versének két sorával: „mikor jöttek, mást mit is tehettek, / költő voltál – megöltek ők.” Verseinek leghívebb magyar fordítója, Nagy László így emlékezett meg García Lorcáról:

Nagy László: Nincs bocsánat

(részlet)

Nincs bocsánat a halálnak, mert García Lorcát idő előtt elvette tőlünk. Nem bocsátunk meg a halál ibériai kupecének és hentesének, mert Lorcát az enyészet konyhájára lökte. A szabadságnak, létezésünk egyetlen értelmének hóhérai, tehát „a költők örök ellenségei”, azok ölték meg Lorcát. A bűn a zsarnokságé, a szégyen az emberiségé. „Hej, Federico García!”, sikoltott fel a drága Radnóti a hírre, hogy költőt öltek Granadában. Micsoda visszhangzó udvara van e sikolynak: a barbár halál már akkor meggyűřzte Radnótit is! És az a megdöbbenő, hogy Lorcát a halál emelte látószögünkbe, mint fekete szenzációt. Nagysága már magyarul szóló műveiből is kiderül. És nem a mártírság tette naggyá, hanem a mű: objektív esztétikai tény, vegye tudomásul az ingerülten öklelő ellenvetés, legalább úgy, mint egy torreádori kardot.

Lehetne leltározni és latolni a nagyüzű verseket és drámákat, a költészet doktorára valló tanulmányokat, és mert az életműhöz tartoznak: a vérbojtos szürrealista rajzokat is. Elgondoltam azonban, mit mondanék róla, ha időben nagyon megszorítanának. Mit tisztelek benne, mit tartok lényeginek? A nagy hőfokú szenvedélyt, az Adyéval nagyon rokon tüzet. Azt a tündéri vakmerőséget, ami a suhanc Rimbaud-t röpítette világgá. A spontaneitást (megmunkálva!), ami annyira idegen a középkori spekulációtól. Lorca az öt érzék poétája. Bár versei közt hiába keresel ars poeticát, prózájában ilyesmit olvashatsz: „Mi, latinok pontos körvonalakat és látható titkot akarunk. Formát és érzéki valóságot.” Alkotói nyugtalansága tiszteletre méltó és figyelmeztet: „Mindent inkább, mint mindig ugyanazt a tájat nézni!” És a lorcai mű harmóniájának semmi köze

a hintaszékhez. Ott lebeg valahol vörös por és fekete ég közt, mint egy szerelemtől mérgezett pacsirta. [...]

Mikor kísérték a csendőrök, a szeme könnyes volt, azt mondják. Félt volna a haláltól? Nem hiszem. A riadalom nem a férfié lehetett, hanem a költőé. A megírhatatlan dalok, a füstté vált ábrándok, tervek mardosták azokat a fekete szemeket. Nincs bocsánat a halálnak.

Ma már tudjuk, hogy holttestét, a többi akkor kivégzettével együtt, egy Alfacar közelében lévő mezőn ásott tömegsírba dobták. A közepén egyetlen olajfa állt, és talán még áll ma is.

Francisco Franco tábornok 1936 júliusában Spanyol Marokkóban lázadt fel az 1936-ban választást nyert baloldali koalíciós kormány ellen. Csapataival 1936. augusztus 6-án lépett spanyol földre, és 1939. március 28-án, amikor Madrid köztársaságpárti védői is megadták magukat, végső győzelmet aratott. A brutális, három éven át tartó, kétmillió áldozatot követelő polgárháború után megkezdődött az 1975-ig, Franco haláláig tartó diktatúra.

„Véletlen háborús baleset” – ez volt Franco válasza a Lorca halálát firtató, szűnni nem akaró nemzetközi érdeklődésre. Azt, hogy politikai bűntény történt, 1965-ben ismerték el először, egy hazugságokat, féligazságokat tartalmazó hivatalos jelentésben. De sem a Franco-éra, sem a későbbi kormányok nem tettek semmit azért, hogy Lorca maradványainak pontos helyét feltárják. A találgatások a mai napig nem szűntek meg.

A *Ha elmúlik öt év* egyik mondatát – „négy-öt éven belül mindnyájunkat elnyel egy kút”; a Második barát mondja az első felvonásban – a spanyol olvasók, rendezők, irodalmárok mind a Spanyolországban 1936-ban kitört polgárháborúra vonatkoztatták, és vonatkoztatják ma is. A legutóbbi, híres, 2016-os madridi Centro Dramático Nacional és az Atalaya Színház közös produkciójaként létrejött előadás rendezője, Ricardo Iniesta is így értelmezi ezt a mondatot: „[...] az egyik szereplő bejelenti, hogy öt év múlva megnyílik egy »kút«, amelybe mindannyian belezuhanunk... és öt évvel később kitört a Polgárháború, amely az ország számára, és ezzel együtt sok spanyol számára szóról szóra egyet jelentett ezzel a »kúttal«. [...] Nyolcvan évvel később még több ezren várnak arra, hogy kiementsék őket azokból a »kutakból«, még akkor is, ha egyesek úgy gondolkoznak, mint a darabbeli Öregember, hogy »a vér megszár, ami elmúlt, elmúlt.«”

Alfacar, olajliget

Guernica bombázása, 1937. április 26.

Ha elmúlik öt év

Az Idő legendája

A magyar színházak műsorán 1955 óta folyamatosan szerepelnek García Lorca drámái. Az első bemutató, a *Bernarda Alba háza*, éppen a Katona József Színházban volt, Marton Endre rendezésében. Az azóta eltelt időszak alatt csupán a legismertebb García Lorca-drámák, a *Bernarda Alba háza*, a *Yerma* és a *Vérnász* bemutatóinak a száma kis híján elérte a százat. A *Ha elmúlik öt év* eddig csupán néhány alternatív együttes produkciójaként volt látható. 2007-ben Tompa Ádám rendezte a darabot (*Öt év múlva*) a Spidron-műhelyben, és a Merlin Színházban mutatták be. 2017-ben a Call 17 társulat a Bakelit Multi Art Centerben játszotta a darab ihlette *Kár a tengeret emlegetni* című előadást Nacsa Lilla Daniella rendezésében. A mű 1967-ben jelent meg a Magyar Helikon Kiadó *Federico García Lorca Összes Műveinek* II. kötetében, András László fordításában, *Öt év múlva* címen. Az „összes művek” meghatározás lehetetlenségét már az akkori szerkesztők is érezték, András László a Jegyzetek első mondatában „eddig ismert életműként” határozza meg az „összes művek” tartalmát. Az akkor kétkötetnyi mű mára hét kötetre nőtt a spanyol kiadásokban. Évtizedeken keresztül kerültek elő újabb és újabb García Lorca művek, ismerőseitől, barátaitól, nemegyszer olyanoktól, akik a polgárháború elől Amerikába menekültek, mint például Manuel de Falla vagy a műveinek több kiadását gondozó Rafael Martinez Nadal. Levelezése, spanyol, amerikai és dél-amerikai egyetemeken tartott előadásainak szövegei, valamint nagyon fontos korai verseinek, a Szviteknek egy része is fokozatosan látott napvilágot. Így a magyarul megismerhető művei annak ellenére nem jelentik a teljes életművet, hogy az „összes műveinek” kiadása után András László fordításában még két színdarabja, *A közönség* és a *Címtelen színdarab* is megjelent külön kötetben. A García Lorca-művek sorsára jellemző, hogy *A közönség* már az 1967-es kiadásban is szerepelt, de a hat képből álló darabból akkor még csak a második és az ötödik kép volt ismert. 1981-re azonban előkerültek a hiányzó részek is, tehát az új magyar kiadás a teljes művet tartalmazta. Néhány verse folyóiratokban, költőink fordí-

tásokat tartalmazó gyűjteményes kiadásaiban is fellelhető. Hogy ennyit ismerünk García Lorca életművéből, azt főként a hét éven át (1939–1946) Spanyolországban élő írónak, az 1988-ban elhunyt András Lászlónak köszönhetjük. Az ő halálakor azonban még rengeteg, Spanyolországban is ismeretlen anyag várt megjelenésre. Az azóta előkerülő anyagok új értelmezési kiindulópontokat teremtettek García Lorca versei és színdarabjai számára. A remek magyar költőknek, akik akkoriban fordították műveit, nem csupán szegényesebb szótárak álltak a rendelkezésükre, de nem ismerhették García Lorca levelezéséből, feljegyzéseiből a vers vagy a színdarab fordításához szükséges, fontos García Lorca-i gondolatokat sem.

Ez részben arra is magyarázat, hogy a Katona József Színház miért érezte szükségesnek új fordítás készíttetését Imreh Andrással, aki költői, írói munkássága mellett az angol, a francia és a spanyol nyelvterület irodalmának tolmácsolója. A kétharmad részben versből álló színdarab költői képeinek megfejtését, kapcsolódását García Lorca korábbi verseihez ma már igen gazdag anyag, temérdek spanyol és más nemzetiségű García Lorca-kutató írása segíthette, köztük Katona Eszter 2016-ban megjelent *„Rejtőző medrű bánat...” Federico García Lorca világa* című könyve. A címben szereplő idézet, amely a *Fekete bú románca* című vers záró soraiból van, igen pontos jellemzője a García Lorca-i életműnek.

Soledad Montoya, 1930

A darab címét és alcímét – *Az Idő legendája* – olvasva úgy vélhetjük, hogy ebben a művében García Lorca „az idő múlásáról” ír. És nem is tévednénk, de nem is lenne teljesen igazunk. García Lorca más nyilatkozataiban ennél árnyaltabban, pontosabban fogalmaz:

Az Idő legendájában az idő érzelve dramatizálódik. Ez a darab a halogatásról, az idő fenyegető közelségének fájdalommasságáról szól.

A különböző jelenetekben az azonos óráutésekre, azonos események idejére történő utalások zavarba hozzák a nézőt-olvasót, megfosztják a biztonságos linearitástól. Egyes dolgokról esetleg úgy véljük, hogy később – vagy akár korábban – történtek. Talán a képzelet műve az egész, talán egy másodperc tört részébe (vagy egy-két napba, még az is lehet) beleférő eseménysorozat az, amit ebben a látszólag roppant egyszerű történetben követünk. A darab főhőseinek, a *Fiatalember*nek öt évet kell várnia, hogy feleségül vehesse menyasszonyát. Amikor elmúlik az öt év, a *Menyasszony* lakásán zajló találkozás szakítással végződik. A *Fiatalember*nek ekkor eszébe jut a *Gépíró-lány*, akinek a közeledését korábban elutasította. Felkeresi őt, abban reménykedve, hogy mellette megtalálja élete szerelmét.

Bohóc gitárral, 1925

A *Fiatalember* váratlan végkimenetelű történetében a szöveg szürreális világát különös szereplők – a *Halott kisfiú*, a *Döglött macska*, a *Próbababa*, *Harlekin*, a *Bohóc* és a *Sárga maszk* – megjelenése erősíti. A darab képzelődés/álom/álmodozás légkörét műfaji váltások is fokozzák.

Az első jelenet első perceiben mintha egy polgári dráma, egy társalgási színmű kezdődne a főhős, a *Fiatalember* könyvtárszobájában. Igaz, kicsit furcsa ez a könyvtárszoba, furcsa néhány tárgy és a szereplők jelmezének egy-egy részlete is az. A dialógusban is fokozatosan bukkannak elő különös, az említett, zavart keltő mondatok, egyre jobban érezzük, hogy ez nem a társalgási színművek világa. A társalgásnak vége szakad, az addigi szereplők eltűnnek. A könyvtárszoba egyetlen fénycsíkká változik, ahová az egymásba kapaszkodó *Halott kisfiúval* és a *Döglött macskával* beköltözik a halálról, az elföldelés rettenetéről szóló abszurd dráma.

A második felvonás kezdete a *Menyasszony* szobájában akár egy múlt századi, hollywoodi, csupa szirup, enyelgő, szerelmes film, amelynek hangulatát csak a helyszín atmoszféráját durván megzavaró *Rögbijátékos* szótlansága és a *Menyasszony* szövegének költői képei törik meg. Ebben a csupa dísz és fodor világban jelenik meg váratlanul a menyasszonyi ruhát viselő *Próbababa*. Jelenete az éppen kikoszorózott vőlegénnyel az operák duettjét idézi.

A harmadik felvonás első képe García Lorca leírása szerint erdő, nagy fatörzsekkel. Ahogy halad előre a jelenet, egyre több játékstílus és drámai műfaj elevenedik meg, keveredik össze benne. A *commedia dell'arte* *Harlekinje* és a *Bohóc* cirkuszi számot adnak elő, miközben éppen egy balladai hangvétellő párbeszédet folytatnak a szerelmét a tengerben kereső Lánnal.

Alig múlik el néhány perc, újabb műfajt látunk, a *Kaméliás hölgyre* emlékeztető, 19. századi, szentimentális félvilági, színpadi- és regénydivatot idéző nagyjelenettel.

És a műfaji változás folytatódik: az erdőben – mintha a föld alól kerülne elő – feltűnik egy színpad. Ezzel a színház a színházban elemmel, a nyitó „könyvtárszoba kicsinyített másával” (ez García Lorca megjegyzése) visszatérünk az első jelenet helyszínére, amely majd az utolsó kép színhelye lesz.

A szürrealizmus

Salvador Dalí: Az emlékezet állandósága, 1931

A szürrealisták fő teoretikusa, André Breton 1924-ben fogalmazta meg a szürrealizmus kiáltványát.

„A szürrealizmus a gondolkodás diktátuma az értelem ellenőrzése nélkül, és túl minden esztétikai vagy optikai kérdésen. Azaz: az álmok, sejtelmek, látomások világát fölébe helyezi a valóságnak, hisz az álom mindenhatóságában, a freudi lélekelemzésnek abban a tételében, hogy az álmok igazabb világunkat, őszintébb énünket jelentik.” [...] „Csak nagy rosszindulattal lehetne támadni bennünket azért – írja A. Breton –, amiért a szürrealizmus szót abban a nagyon is sajátos értelemben használjuk, amit mi tulajdonítunk neki. Világos ugyanis, hogy előttünk nem volt nagy sikere ennek a szónak. Meghatározom tehát egyszer s mindenkorra:

Szürrealizmus, h.f. A léleknek olyan zavartalan önműködése (tiszta automatizmus), melynek célja szóban, írásban vagy bármi más módon kifejezni a gondolkodás valódi működését. Tollba mondott gondolat, függetlenül az értelem bármiféle ellenőrzésétől, s minden esztétikai vagy erkölcsi törekvéstől.

A lexikon pedig a szürrealizmus filozófiáját így határozhatná meg: »A szürrealizmus bizonyos, korábban elhanyagolt gondolattársítási formák magasabb rendű valóságába vetett hiten, az álom mindenhatóságán, a gondolat öncélú működésén alapul.«” (*Bajomi Lázár Endre fordítása*)

Az automatizmus technikája a kifejezés leghatékonyabb eszközévé vált a szürrealisták számára.

Dalí híres elfolyó órái 1931-ben keletkeztek, ugyanabban az évben, amikor a *Ha elmúlik öt év*.

Margarita Ucelay a *Ha elmúlik öt év* 1936-ban, az Anfistora Színházi Klubban tervezett előadásáról szóló könyvében megírja, hogy García Lorca 1933 áprilisában adta oda Pura Ucelaynak a darab kéziratát, hogy gépeljék le, szervezzék meg a próbákat, miközben ő Buenos Airesben van. García Lorca és Pura Ucelay társrendezők voltak az Anfistorában. A próbák kezdete azonban évekig váratott magára. „Végül 1936. szeptember végére, október elejére tűzték ki a bemutatót. Fontos feljegyezni – írja Margarita Ucelay –, hogy García Lorca az Anfistora szöveggönyvéből a Próbababa-jelenetet magával vitte Granadába, hogy nyáron még dolgozhasson rajta. Talán változtatni akart vagy még beleírni, mert olyan szándékáról senki sem tudott, hogy húzott volna a már bepróbált jelenetből, amellyel mindenki elégedett volt. Közben Madridban Pura tovább próbált a színészekkel, nem lehetett kihagyni annyi időt, folyamatos tréningre volt szükség. A jelmezek is ekkor készültek el Pura felügyelete alatt.

Federico García Lorca halálának tragikus hírére az Anfistora Színház feloszlott, a próbák és a tervek mind a semmibe hulltak.”

„Lehetetlen színház” Az idő és a relativitás

Katona Eszter *A Ha elmúlik öt év különös idő-kiterjedése* című tanulmánya a leóni egyetem kiadásában spanyol nyelven jelent meg.² Az alábbi részletek a darab életműbeli helyével, múltó – nemmúltó idejével és Einstein relativitáselméletének hatásával foglalkoznak:

García Lorca a harmincas években írt, meghökkentő, lehetetlen vagy bemutathatatlan színházként meghatározott darabjaival új drámai kategóriát hozott létre.

Ha kronológiai sorrendbe szedjük a 20. századi irányzatok hatásait, először a szürrealizmust kell megneveznünk, noha García Lorca sosem követte az André Breton iskolája által meghatározott úgynevezett automatikus írásmódot. Másodikként Sigmund Freud álomelmélete hatott rá, majd a némafilm³ és amerikai tartózkodása során a New York-i avantgárd színház.

Rendkívül fontos megemlíteni a hatások között a kor művészeinek vízióit az időről. Ebbe García Lorca saját, korai versei is beletartoznak. A *Noktürn-dallam* és a *Szvitek* néhány költeménye kétség kívül mély nyomokat hagyott az 1931-ben írt darabon, és ez a tény máris újra felveti az idő problematikáját, ami évszázadokon át foglalkoztatta a művészeket és a filozófusokat, így a 20. században élőket is.

Most azonban nem művészek, hanem Einstein relativitáselméletének – ami gyökeresen megváltoztatta az időről és térről alkotott elképzeléseinket – hatásait vizsgáljuk a *Ha elmúlik öt év* esetében.

A neves német fizikus 1923 márciusában látogatott el Spanyolországba, ahol a madridi egyetemhez tartozó Diákotthonban is részt vett egy konferencián.[...] Annak ellenére, hogy a

hallgatók többségének nem volt magas szintű matematikai és fizikai képzettsége, minden hallgató lelkesen várta a német vendég előadását. Ráadásul Einstein – felismerve ezt a helyzetet – igen egyszerű példákkal terjesztette teóriáját: amikor egy szép lánnyal randevúzol, egy óra egy percnak tűnik. De ha izzó széndarabokon ülsz, egy perc tűnik egy órának. Ez a relativitás.

Annak ellenére, hogy García Lorca életrajzában nincs nyoma annak, hogy ott lett volna Einstein előadásán, az bizonyos, hogy akkor ő is a Diákotthon lakója volt, és feltételezhető, hogy ő sem hagyta ki ezt az egyedülálló alkalmat.

[2] Katona, Eszter: „Lo insólito en el teatro lorquiano. La extraña dimensión temporal de *Así que pasen cinco años*”, in: Estudios humanísticos. Filología, Nº 37, 2015, 161-173

[3] Luis Buñuel és Salvador Dalí filmjének, az *Andalúziai kutyának*, a szürrealizmus legkiemelkedőbb művének a hatása egyértelmű, még a Gépírólány mondataiban is fellelhető a „szem” és a „kés” együttes használata. „...Nyugodt volt, és a szeme!... Úgy vágott belé a szél, akár a kés...” Az *Aranykor* (*L'Age d'Or*) című, 1930-ban készült (majd betiltott) Buñuel-Dalí film hatása is egyértelmű.

<https://www.youtube.com/watch?v=RD Bav8hcl5U> (a szerk.)

Már a darab címe is felveti az idő fontosságát. García Lorca egy talányos félmondatot alkalmaz, amely bizonytalanságot sugall (Mi történhet, ha elmúlik öt év?), és használ egy alcímet is (Az Idő legendája), amely a darab műfaját hivatott megjelölni. Nem csupán az alcím, García Lorca is leszögezte, hogy a darab témája „a múltó idő”. Így nincs is miért kételkedni abban, hogy az idő a fő témája, sőt, a főszereplője a darabnak. [...] A drámaíró García Lorca, noha tiszteletben tartja a hármas egység szerkezetét, mégis szakít az idő, cselekmény, tér egységét követő hagyományos színházzal. A látszólagos idő-összevisszaság megnehezíti az értelmezést, és Fernandez Cifuentes joggal állítja a következőket:

„Ennek az időről szóló színdarabnak éppen az a célja, hogy zavart keltsen a színpadi idő megkövesedett alkalmazásában. A hagyományos időhasználatnak a zavarossá, rendetlenné tétele egyszerre tárgya és eszköze a darabnak.”

García Lorca teljesen önkényesen használja az időt, megállítja az idő múlását. Ez is erősíti a darab álomszerű mivoltát, hiszen csupán az álom képes összezavarni az idő hagyományos menetét. Vagyis egy időtlen történettel állunk szemben, ami csupán a főszereplő elméjében játszódik, semmi köze a valósághoz és a racionális logikához.

Ahogy tapasztalhattuk, mozdulatlanság, körbeforgás, egyidejűség, mind jelen vannak ennek az álom-darabnak a kronológiájában. Nagyon szubjektív és önkényes dimenziók, vagy Einstein szavával élve, relatívak. Az idősíkok összekeverednek és az idő jelrendszerének teljes lerombolásához vezetnek ebben a – García Lorca meghatározása szerint – homok alatti színházhoz tartozó műben.

Einstein látogatásakor mindhárman, García Lorca, Buñuel és Dalí is a Diákotthon lakói voltak. Barátságuk, közös munkáik kezdetét azok az évek jelentették.

A polgárháború, Franco diktatúrája a Diákotthon szellemi életét is megsemmisítette.

„Residencia de Estudiantes (Diákotthon) már nincs Madridban – nincs abban az értelemben, ahogy ezt a szellemi fellegvárat a polgárháborút megelőző időben uralta a spanyol világ. Unamuno, Ortega y Gasset, Jiménez, García Lorca – egy generáció szellemi hatása innen áradt széjjel. Ilyesmi nincs ma itt.

Tehetségek vannak: de magányosak, nyersek, faragatlanok. Az a szellemi összjáték hiányzik, ami fegyelmezi a tehetséget – ilyen volt a fellegvár, a Residencia.” – írja Márai Sándor a Naplójában (1958–1967).

Impresszum

Federico García Lorca:

Ha elmúlik öt év

Az Idő legendája

A műsorfüzetet szerkesztette, az összekötő szöveget írta és a fordító megjelölése nélküli anyagokat fordította: Litvai Nelli

Rajzok: Federico García Lorca: Dibujos, Ministerio de Cultura, Museo Español de Arte Contemporáneo Madrid, 1986

Fotók: www.federicogarcialorca.net, www.residencia.csic.es, www.culturandalucia.com,

Guernica bombázása: www.bild.bundesarchiv.de,

Dalí: Az emlékezet állandósága: www.moma.org

Előadásfotók: Horváth Judit

K: katoná
JÓZSEF SZÍNHÁZ

KATONA JÓZSEF SZÍNHÁZ

1052 Budapest, Petőfi Sándor u. 6.

www.katonajozsefszinhaz.hu

Az emberek azt hiszik rólam, hogy vidám vagyok,
pedig ez nem igaz: én szomorú költő vagyok.
(*Federico García Lorca*)